

تصحیحی در «جهانگشای نادری»

دکتر یوسف رحیم‌لو

از جمله مهم‌ترین منابع تاریخ‌پادشاهی نادر افشار کتاب «جهانگشای نادری» نوشته میرزا محمد مهدی استرآبادی منشی نادر می‌باشد. اگر چه چاپ‌های متعددی در ایران و خارج از ایران از این کتاب به عمل آمده ولی جای طبعی انتقادی و منقح خالی بود که می‌توان گفت با اهتمام آقای سید عبدالله انوار در سال ۱۳۴۱ و با چاپ آن کتاب در سلسله انتشارات انجمن آثار ملی این خلاء پر شده است.

بانگاهی به تعلیقات، با شروع لغوی و تاریخی و جغرافیائی آن، و فهرس متنوع چاپ مزبور دقت نظر و پشت کار آقای انوار آشکار می‌شود. سعی‌شان مشکور باد! نکته‌ای که ما یادآوری می‌کنیم جز برای یادآوری و اصلاح نیست و چیزی از ارزش زحمات مصحح محترم نمی‌کاهد.

دراکثر چاپ‌های «جهانگشای نادری» که به نظر نگارنده رسیده است و از جمله در چاپ آقای انوار روز جلوس نادر بیست و چهارم شوال سال هزار و صد و چهل و هفت^۱ آمده است که درست نیست و با دقتی در موارد مختلف همان کتاب در درست بودن سال هزار و صد و چهل و هشت برای جلوس نادر تردیدی باقی نمی‌ماند. مصحح محترم علی‌رغم باریک‌بینی

۱- جهانگشای نادری، باهتمام سید عبدالله انوار، تهران ۱۳۴۱، ص

که در تصحیح و تحشیه موضوعات مشکوک و مبهم به کار برده ، در تعلیقات کتاب متعرض این نکته نشده‌اند . جهت بیان حقایق در برابر ادعاهای تعلق آمیز میرزا محمد مهدی در انتساب بیاناتی به نادر در دشت مغان ، استناد به نوشته ابراهام کرتی خلیفه ارمانه اچمیادزین شده^۲ که روز تاج-گذاری نادر را پنجشنبه ۲۴ شوال ۱۱۴۸ پنج ساعت از روز بر آمده^۳ ذکر کرده است . لکن مصحح اشاره‌ای به اشتباه بودن تاریخ مذکور در متن و تأکیدی در صحت تاریخ یاد شده به وسیله خلیفه مزبور ننموده است . در تعلیقه مربوط به تاریخ جلوس نادر^۴ ، مصحح اشتباه بودن بیان مینورسکی را در ذکر پنجشنبه چهارم شوال ۱۱۴۸ برای روز جلوس نادر یادآوری و آن را با استناد به نوشته ابراهام کرتی به ۲۴ شوال اصلاح کرده ولی نادرست بودن سال ۱۱۴۷ مذکور در متن را یادآوری نکرده است .

گذشته از آن که خود میرزا محمد مهدی در «دره نادره»^۵ باین زبیر:
 «... تاروز پنجشنبه بیست و چهارم شوال سنه ثمان و اربعین ومائة بعد الالف ، مطابق توشقان ٹیل بزم ارم اساس «ذلك يوم مجموع له الناس» آراسته شد و بعد از انقضاء هشت ساعت و بیست دقیقه به طالع اسد فرق فرقدان فرّ قَد رَقَدَ رَوالا بتاج میمنت نتاج اکلیل ساواکلیل مهر آسامتو تاج گشت...» و محمد کاظم نویسنده «نامه عالم آرای نادری» نیز باین عبارات:

۲- همان مأخذ : ص ۷۰۳/۷ ، تعلیقه مربوط به ص ۲۶۸ ، سطر ۲۰ متن .

۳- همان مأخذ ، ص ۷۰۷ . همان تعلیقه .

۴- همان مأخذ ، ص ۷۰۸ ، تعلیقه مربوط به ص ۲۷۱ ، سطر ۱۰ متن .

۵- دره نادره ، باهتام دکتر سید جعفر شهیدی ، از انتشارات انجمن آثار

ملی ، تهران ، ص ۳۷۰ .

۶- نامه عالم آرای نادری ، چاپ عکسی مسکو ۱۹۶۵ ، دفتر دوم ، ص

«بعد از اتمام محضر اختر شناسان صاحب وقوف و منجمان فیلسوف ساعت سعد اختیار نموده و مجلس پادشاهانه ترتیب داده به تاریخ ۲۴ شهر شوال سنه ثمان و اربعین و مائة بعد الالف تاج شاهی و مغفر فیروز کلاهی مکمل به جواهر الوان درس گذاشته در بالای تخت صاحبقرانی مشهور به نادری قرار و آرام گرفت» ،

درست بودن سال ۱۱۴۸ را تأیید می کنند ، با استناد به مواردی از خود «جهانگشای نادری» نیز می توان به صحت سنه مذکور به عنوان سال جلوس نادر پی برد .

بیان «جهانگشای نادری» در تاریخ جلوس نادر چنین است ^۷:

«رصد بندگان دقیقه یاب و اختر شناسان بطلمیوس انتساب ، روز پنجشنبه بیست و چهارم شهر شوال هزار و صد و چهل و هفت هجری مطابق توشقان ئیل را که دوازده روز به نوروز فیروز مانده بود ، برای جلوس همیون معین کردند» .

به گفته خود «جهانگشا»^۸ توشقان ئیل مذکور در عبارت فوق روز سه شنبه بیست و پنجم شهر شوال سال هزار و صد و چهل و هفت هجری وقتی که «سلطان سیارگان ... علم افزا از خطه حمل گشته» شروع شده است و در آن موقع اردوی نادری در خار ج قلعه گنجه و نادر دوران در صدد فتح قلعه مزبور و استرداد ولایات دربند و بادکوبه بود و اندکی بعد ، پیش از پایان کار گنجه ، عزم تفلیس و قارص و مقابله عبدالله پاشای سر عسکر عثمانی نمود . چون «اردوی انجم احتشام» به یک فرسخی قارص رسید سال ۱۱۴۷ پایان

۷- جهانگشای نادری ، ص ۲۷۱ .

۸- همان مأخذ ، ص ۲۴۵/۶ .

پذیرفته و غره محرم الحرام ۱۱۴۸ وارد شده بود^۹. پس از روزی چند و بی کسب حاصلی قابل، نادر متوجه قلعه ایروان گشت. نبرد باغ آورد از محال ایروان و پیروزی ایرانیان بر لشکر عثمانی متعلق به همین ماه محرم ۱۱۴۸ می باشد^{۱۰}. در صفر این سال علی پاشای عثمانی گنجه را تخلیه و تسلیم ایرانیان^{۱۱} نمود و تفلیس نیز در ربیع الثانی تخلیه شد و اسحق پاشا والی آن عفو و امان^{۱۲} یافت. قارص و ارزنة الروم هم در جمادی الاولی به گماشتگان نادری سپرده شد^{۱۳}. پس از پایان کار قلاع و ولایات مذکور، نادر برای انتظام امور گرجستان متوجه تفلیس شد و از بیست و نهم جمادی الاولی تا بیست روز بعد «تفلیس مقرر کوکبه نصرت قرین گشت^{۱۴}» و بعد از یورش به لکزیه جاروتله به شکلی و شماخی آمد و در زمستان متوجه داغستان شد. برای این منظور در ماه رجب «سمت شمالی قلعه در بند مضرب خیام سپهر مانند^{۱۵}» گردید. بعد از انجام امور داغستان از راه شیروان عازم صحرای مغان شد و در شب نهم رمضان بدانجا رسید^{۱۶}.

قوریلتهای معروف مغان و انتخاب همراه با تهدید و قتل و ناز و کرشمه نادر به پادشاهی متعلق به بعد از این تاریخ است و چون در پایان

-
- ۹- همان مأخذ، ص ۲۵۰.
 - ۱۰- همان مأخذ، ص ۲۵۴.
 - ۱۱- همان مأخذ، ص ۲۵۶.
 - ۱۲- همان مأخذ، ص ۲۵۷.
 - ۱۳- همان مأخذ، ص ۲۵۸.
 - ۱۴- همان مأخذ، ص ۲۶۰.
 - ۱۵- همان مأخذ، ص ۲۶۳.
 - ۱۶- همان مأخذ، ص ۲۶۷.

کار انجمن، وثیقه یامحضر یامچلکای یا بمهر به خزانه عامره سپرده شد و به این ترتیب بزرگان شرایط نادر را برای قبول سلطنت پذیرفتند، نوبت به رصد بندگان و اختر شناسان رسید که روز جلوس را بیست و چهارم شهر شوال همان سال یعنی ۱۱۴۸ تعیین نمودند. توشقان نیل که روز سه شنبه ۲۵ شوال ۱۱۴۷ شروع شده بود، با تحویل آفتاب روز شنبه هفتم ذی قعدة الحرام ۱۱۴۸ «از نهانخانه حوت به تختگاه حمل» به پایان رسید و لوی نیل آغاز شد.^{۱۷}

